

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ СУТНОСТІ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проведено теоретичний аналіз поняття «реструктуризація підприємства». Досліджено різницю між реструктуризацією і реорганізацією. Розкрито сутність реструктуризації підприємств в умовах ринкового середовища, зміст її окремих видів та визначено мету проведення. Розглянуто підстави та умови для законодавчого регулювання процесу реструктуризації.

Ключові слова: реструктуризація, реорганізація, перетворення, механізм реструктуризації, принципи реструктуризації, види реструктуризації.

В Україні поняття «реструктуризація» уперше з'явилося на початку 90-х років минулого сторіччя. У цей час явище розглядалось у зв'язку з приватизаційними процесами, що відбувалися в країні. Надалі, через негативні тенденції в економіці, зростання кількості фінансово неспроможних підприємств, зниження ефективності виробництва, загрози банкрутства великої кількості суб'єктів господарювання, реструктуризацію стали пов'язувати із санацією як з однією з організаційних форм останньої.

У цей період характерним був підхід до реструктуризації, як до процесу поділу підприємств на частини або їх об'єднання. Однак проведені дослідження дозволяють трактувати поняття «реструктуризація» більш широко, а не тільки як будь-які зміни в організаційній структурі підприємства, капіталу або власності.

Радикальні зміни, що відбулись в економіці України при переході до ринкових відносин, вимагають постійного моніторингу і вдосконалення процесу управління підприємством. Нагальною необхідністю стає антикризове управління. Передумовою його формування є нестабільність оточуючого середовища, а головним інструментом антикризового характеру сьогодні виступає реструктуризація підприємств, орієнтована на адаптацію до мінливих умов господарювання і підвищення ефективності вітчизняного виробництва.

Реструктуризація є реальним способом подолання кризових явищ на вітчизняних підприємствах. А вдосконалення процесу розроблення і впровадження програми реструктуризації та формування практичних рекомендацій щодо побудови нової бізнес-моделі підприємств дозволить адаптувати їх діяльність до мінливих умов господарювання, подолати наявні кризові явища і підвищити конкурентоспроможність їх продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Наукову й прикладну проблематику реструктуризації підприємств розглянуто в працях зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме М. Д. Аістової, О. І. Амоші, С. А. Афоніна, Л. П. Белих, Г. Бонненберга, І. П. Булеєва, О. І. Гарафонової, С. А. Давимуки, Л. Ф. Кальніченка, Р. М. Лепи,

В. А. Ланкова, О. Е. Лиховець, А. В. Лібермана, І. І. Мазур, О. М. Парового, М. Портера, Н. С. Резанової, О. О. Терещенка, А. Тома, А. К. Тутунджяна, М. О. Федотової, У. фон Хофена, М. Г. Чумаченка. У працях цих учених знайшли вирішення такі важливі питання, як сутність, види, форми, напрями реструктуризації та етапи її здійснення. Проте обраного напрямку дослідження зберігає актуальність.

Метою статті є систематизація й обґрунтування теоретичної сутності реструктуризації підприємства. Для досягнення поставленої мети використовувались такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: системний підхід, метод аналізу та синтезу, структурно-логічний аналіз, прийоми логічного узагальнення.

За умов постійних кризових явищ глобального і локального характеру, що підсилюються спадом платоспроможного попиту, недостатньою розвиненістю фінансово-кредитної системи, нераціональністю структури економіки, політичною й економічною нестабільністю, більшість підприємств не тільки знизили обсяги виробництва, але й стали збитковими або взагалі опинилися на межі банкрутства.

За умов, що склалися, стає зрозумілим, що відновлення функціонування і подальший розвиток підприємств уже неможливі тільки шляхом удосконалення окремих сфер їх діяльності. У нинішньому середовищі будь-яке підприємство має володіти здатністю адаптуватися до змін у ньому, використовуючи для цього спеціальний економічний механізм. На наш погляд, таким є механізм реструктуризації. Держава, мабуть друга після власників, зацікавлена у своєчасному та успішному проведенні реструктуризації підприємств, оскільки це безпосередньо впливає на розвиток економіки, посилення платоспроможного попиту населення, сплату податків та й укріплення державницьких позицій у світовому господарстві.

На сьогодні законодавчо питання реструктуризації розглядається лише в ракурсі банкрутства (санації, як різновиду банкрутства) і визначається в Законі України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 14 травня 1992 № 2343-ХІІ як «здійснення організаційно-

господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів» [5, с. 378].

Деяко краще розкрита сутність реструктуризації у «Методичних вказівках щодо проведення реструктуризації державних підприємств», затверджених наказом Міністерства економіки від 23 січня 1998 р. № 9, – «це здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форм власності, організаційно-правових форм, здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва» [11, с. 475].

Близьким до цього є значення реструктуризації у наказі Міністерства промислової політики України від 18 липня 2008 року № 460 «Про затвердження Положення про реструктуризацію підприємств» [12, с. 271]. Однак наведені у вказаних нормативних актах визначення не розкривають сутність реструктуризації в умовах ринкової економіки, бо стосуються виключно державних підприємств і, як правило, конкретних умов, при яких вона застосовується (банкрутство).

Розглядати реструктуризацію як спосіб відновлення платоспроможності підприємств, на наш погляд, є лише незначним ототожненням того, чим є реструктуризація і в яких умовах та з якими цілями вона застосовується.

Державі слід визначити на методичному рівні критерії стану підприємств, за яких необхідно проводити реструктуризацію, методи і механізм застосування та очікувані наслідки проведення. При цьому інструкція повинна мати винятково рекомендаційний характер і слугувати для підприємств своєрідним посібником, який би давав змогу краще розуміти суть і механізм проведення реструктуризації, а зазначені у ньому критерії були б своєрідними індикаторами для її проведення. Скажімо, це було б більше не державне регулювання процесу реструктуризації, а швидше методичний посібник, який би слугував роз'яснювально-інформаційним матеріалом для проведення реструктуризації. Ці дані і правильно побудована роз'яснювальна робота дали б змогу уникнути на багатьох підприємствах процесу банкрутства і своєчасно та правильно провести «перебудову» бізнесу.

У більшості робіт учених і практиків реструктуризація підприємств розглядається головним чином в аспекті виробничої функції неокласичної концепції. У межах цього напрямку реструктуризацію розглядають Афонін С. А., Нестерчук В. П. [1, с. 47], Мазур І. І. [8, с.48]. Зокрема С. А. Афонін і В. П. Нестерчук стверджують, що реструктуризація підприємства - це проведення комплексних організаційно-економічних, правових, виробничо-технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, форм власності, керування ним з метою фінансового оздоровлення, збільшення

обсягу випуску і збуту конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва [1, с. 8].

В аспекті виробничої функції розглядали реструктуризацію Л. П. Белих, М. О. Федотова: «Результатом оперативної реструктуризації є створення умов для ефективного функціонування, при яких компанія із зони збитків переходить до зони одержання стабільних потоків доходів і тому стає інвестиційно привабливою» [2, с. 79].

О. М. Паровий, розглядаючи окремі цілі процесу реструктуризації, особливий наголос робить на збільшенні продуктивності праці і конкурентоспроможності підприємства, що має на меті підвищення ефективності виробництва [9, с. 158].

Достатньо часто реструктуризація розглядається як зміна організаційної структури або стилю управління підприємством у приватизаційний період. Так Л. Ф. Кальніченко вважає, що реструктуризація передбачає тільки зміни в організації, що звичайно повинні бути економічно обґрунтованими [6, с. 64]. Дж. Монтомері розглядає наслідки реструктуризації у виді докорінних змін у діяльності підприємства, в управлінні ним, у робочій силі і структурі фінансів з метою підвищення прибутковості, скорочення витрат і поліпшення якості продукції. На думку В. Г. Крижановського, В. І. Лапенкова та В. І. Лютера реструктуризація визначається, як «структурна перебудова з метою забезпечення ефективного розподілу і використання всіх ресурсів підприємства (матеріальних, фінансових, трудових, землі, технології), що полягає у створенні комплексу бізнес-одиниць на основі розподілу, об'єднання, ліквідації (передачі) діючих і організації нових структурних підрозділів, приєднання до підприємства інших підприємств, придбання визначальної частки в статутному капіталі, або акцій сторонніх організацій» [7, с. 159]. «Зараз, - пише Ульріх фон Хофен, - розчленовування (дроблення) варто розглядати як найбільш розповсюджений принцип побудови структури промислових підприємств (фірм). Мета його - делегування повноважень у галузі прийняття рішень на другий рівень управління з метою створення таких організаційних одиниць, що можуть відповідно до особливостей умов відтворення максимально ефективно і гнучко здійснювати стратегію, визначену керівництвом фірми. Головна ідея полягає не просто в розчленовуванні фірми на більш дрібні і керовані підрозділи, а в прагненні шляхом реорганізації й упорядкування їх створити передумови для роботи відповідних підсистем на основі економічної самостійності» [15, с. 68].

Точку зору на реструктуризацію як структурну перебудову підприємства поділяють багато західних фахівців. У її основі – необхідність адаптації підприємств до нових умов господарювання, викликаних змінами в зовнішньому середовищі: швидкими темпами науково-технічного прогресу, посиленням державного регулювання економіки, змінами світових господарських відносин так, що обумовило пошук нових способів соціально-економічного розвитку фірм, максимізації прибутку. Найбільше повно цю точку зору відобразив М. Портер [10, с. 55]. Розглядаючи реструктуризацію як зміну організаційної структури, він пише: «Відповідно до стратегії реструктуризації виявляються слабкі і недостатньо розвинуті підрозділи, а також такі

недоліки, які можуть порушити нормальне функціонування всієї корпорації. Усі вони стануть відповідною точкою для реструктуризації». Розвиваючи цю ідею, М. Портер зазначає далі, що компанія втручається в діяльність цих підрозділів, періодично змінюючи в них команду менеджерів, здійснює зміну стратегій або впровадження нових технологій. Потім можуть бути змінені види бізнесу для досягнення критичної маси, а ті підрозділи, потреба в яких недостатня, або ж випадають з їх загального взаємозв'язку, можуть бути продані. У результаті з'являється посилена компанія або перетворена галузь.

Ще одне уявлення про реструктуризацію в західних країнах дає концепція перетворення бізнесу. У її межах автори вважають, що корпорація, подібно до живого організму, є біологічною корпорацією. Компанії народжуються, ростуть, старіють і вмирають. Однак, на відміну від людей, «смерть компанії не є неминучою». Для біологічної корпорації секрет вічного життя полягає в необхідності управляти одночасно перетворенням усіх своїх систем у єдиному напрямку для досягнення загальних цілей.

Перетворення бізнесу Френсіс Ж. Гуйяр і Джеймс Н. Келлі розглядають як організоване перепроєктування генетичної архітектури корпорації, «яка досягається в результаті одночасної роботи у чотирьох напрямках: рефлеймінгу, реструктуризації, поживлення і відновлення» [4, с. 64].

Рефлеймінг – це оцінка корпорації з позиції того, чим вона в певний момент є і чого може досягти в майбутньому.

Реструктуризація передбачає три форми змін: побудову економічної моделі організації, що означає розподіл ресурсів, необхідних для забезпечення ефективності і конкурентоспроможності корпорації; формування відповідної фізичної інфраструктури: будинки, підрозділи, устаткування й інше майно; перепроєктування архітектури корпорації, що містить реорганізацію роботи і робочих процесів для досягнення вищих цілей і показників компанії.

Поживлення – це зростання корпорації за допомогою встановлених зв'язків із зовнішнім середовищем.

Відновлення пов'язано із забезпеченням людей новими знаннями і новими цілями, що власне дозволяє компанії регенерувати.

Н. С. Резанова розглядає реструктуризацію на рівні мікроекономіки, пов'язану зі структурними змінами окремих підприємств, як на етапі їх передприватизаційної підготовки, так і після приватизації. «Реструктуризація підприємств, – зазначає вона, – покликана забезпечити їхнє фінансове оздоровлення, збільшення обсягів виробництва конкурентної продукції, підвищення ефективності виробництва» [13, с. 59].

О. О. Терещенко визначає реструктуризацію як «здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, що спрямовуються на реорганізацію підприємства, зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприяє фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягу випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва і задоволенню вимог кредиторів» [14, с. 149].

Таке тлумачення поняття реструктуризації

дозволяє розмежувати категорії «реструктуризація» і «реорганізація». Перше є більш широким, оскільки реорганізація виступає одним з етапів реструктуризації. Розходження цих двох категорій вказує на те, що основний зміст реорганізації складається з повної, або часткової зміни власника статутного капіталу юридичної особи, а також із зміни організаційно-правової форми існування бізнесу. Реструктуризація ж може здійснюватися і без зміни власника в межах наявної організаційно-правової форми, якщо мова йде про такі види реструктуризації, як фінансова, маркетингова, операційна.

Буквальне поняття «реструктуризація» походить від латинського «re...» – префікс, що позначає зворотню, або поворотну дію і «structura» – внутрішня побудова чого-небудь, визначений взаємозв'язок складових частин цілого.

Найчастіше реструктуризацію розглядають як структурну перебудову з метою забезпечення ефективного розподілу і використання всіх ресурсів підприємства (матеріальних, фінансових, трудових, землі, технології), що полягає у створенні комплексу бізнес-одиниць на основі розподілу, об'єднання, ліквідації (передачі) діючих і організації нових структурних підрозділів, приєднання до підприємства інших підприємств, придбання визначальної частки в статутному капіталі або акцій сторонніх організацій.

Саме це твердження найбільш широко і повно відображає загальне поняття реструктуризації станом на сьогодні. Однак сміливо можна стверджувати, що з розвитком ринкової економіки, вдосконаленням її втілень та виявів, вдосконалюються і методи та види реструктуризації. І це не обов'язково повинно виливатись у якісь явні зміни форми чи зміни структури та методів управління підприємством. Це може бути непомітна для стороннього ока зміна побудови структури та системи управління підприємством.

Підкреслюючи, що попереднє визначення поняття «реструктуризація» найбільш повно демонструє її сутність, варто зауважити, однак, що воно значною мірою пов'язане з наявністю кризових ситуацій у діяльності підприємств. Тим часом закордонна практика перетворення підприємств за умов постійно мінливого зовнішнього оточення свідчить, що реструктуризація може застосовуватись у трьох основних ситуаціях.

По-перше: за умов, коли підприємство знаходиться в стані кризи. Така ситуація характерна для багатьох українських підприємств як державних, так і приватизованих.

По-друге: за умов, коли поточний стан підприємства можна визнати задовільним, однак прогнози його діяльності є несприятливими, знижується конкурентоспроможність, обсяг продажу, прибуток, рівень рентабельності. У цьому випадку реструктуризація є реакцією на негативні зміни навколишнього середовища, поки вони ще не отримали необоротного характеру.

По-третє: реструктуризації можуть піддаватися і цілком успішні підприємства, що швидко ростуть і перед якими стоїть завдання створення унікальних конкурентних переваг.

У країнах з розвинутою ринковою економікою реструктуризація є природним і, по суті, безперервним процесом. Питання про реструктуризацію виникає щоразу, коли компанія зіштовхується зі зниженням

ефективності своєї діяльності, зміною зовнішнього оточення, технологічного розвитку і загострення конкуренції. При цьому як вимірник ефективності діяльності компанії (фірми) використовується ринкова оцінка балансової вартості активів.

У наш час загально визнано, що висока ринкова вартість підприємства є його головною конкурентною перевагою, що визначає його інвестиційну привабливість, можливість збільшувати випуск конкурентоспроможної продукції, підвищувати ефективність фінансово-економічної діяльності. У зв'язку з цим, поняття «реструктуризація» можна сформулювати в такий спосіб: реструктуризація – це комплекс взаємозалежних фінансово-економічних, організаційно-технічних, правових заходів, спрямованих на ефективне використання потенціалу підприємства, підвищення його конкурентоспроможності і збільшення його ринкової вартості.

Отже, основна ідея реструктуризації підприємств – це створення конкурентоздатних виробництв і зміна поведінки підприємства через запровадження жорстких обмежень, властивих ринковій економіці. Реструктуризація – це надійний спосіб урятувати підприємства з катастрофічним падінням результатів діяльності, серйозними проблемами з ліквідністю, втратою традиційних ринків.

Заходи щодо оздоровлення фінансової діяльності підприємства можуть дати позитивні результати тільки за умови проведення ефективної, продуманої та своєчасної реструктуризації.

Актуальність і практична значущість її залишається на сьогодні досить великою та до кінця не вирішеною, а пошук шляхів його вдосконалення триває й надалі.

Список літератури

1. Афонін, С. А. *Технологія реструктуризації підприємства [Текст] : навч. посіб. / С. А. Афонін, В. П. Нестерчук. - К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджменту і бізнесу, 2000. - 68 с.*
2. Бельх, Л. П. *Реструктуризація підприємств [Текст] : учеб. пособие для вузов / Л. П. Бельх, М. А. Федотова. - М.: ЮНИТИ, 2001. - 398 с.*
3. Бонненберг, Г. *Реструктуризація і санація в колишній НДР [Текст] / Г. Бонненберг // Реструктуризація з метою створення середніх підприємств. - К.: НБУ, 2000. - 2 -13 с.*
4. Гуйяр, Ф. Ж. *Преобразование организации [Текст] : Пер. с англ. / Франсис Ж. Гуйяр,*
5. Джеймс Н. Келли. - М.: Дело, 2000. - 376 с.
6. *Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Текст] : закон України від 30 червня 1999 р. №784-ХІУ // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 42-43. - 378 с.*
7. Кальніченко, Л. Ф. *Актуальні проблеми підвищення ефективності процесу реструктуризації підприємств в Україні [Текст] / Л. Ф. Кальніченко // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. - 1999. - № 10. - 59-60 с.*
8. Крыжановский, В. Г. *Антикризисное управление [Текст] : учеб. пособие для технических вузов / В. Г. Крыжановский, В. И. Лапенков, В. И. Лютер и др.; Под ред. З. С. Минаева и В. В. Панагушина. - М.: ПРИОР, 1998. - 432 с.*
9. Мазур И. И. *Эффективный менеджмент [Текст] : учеб. пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапито, Н. Г. Ольдерогге / Под ред. И. И. Мазура. - М.: Высшая школа, 2003. - 555 с.*
10. Паровий, О. *Стан та перспективи реструктуризації в Україні [Текст] / О. Паровий // Реструктуризація з метою створення середніх підприємств. - К.: НБУ, 2000. -13 с.*
11. Портер, М. Е. *Стратегія конкуренції [Текст] /*

- М. Е. Портер: Пер. з англ. - К.: Основи, 1998. - 390с.
12. *Про затвердження Методичних вказівок щодо проведення реструктуризації державних підприємств [Текст] : наказ М-ва економіки України від 23.01.98 р. № 9 // Офіційний вісник України. - 1998. - № 12. - 475 с.*
 13. *Про затвердження Положення про реструктуризацію підприємств [Текст] : наказ М-ва промислової політики України від 18.07.08 року N 460. Офіційний вісник України. - 2008. - № 9. - 325 с.*
 14. Резанова, Н. С. *Реструктуризація й ефективність економіки [Текст] / Н. С. Резанова // Фінанси України. - 1999. - № 9. - 71-76 с.*
 15. Терещенко О. *Санація підприємств в свете нового законодательства о финансовой несостоятельности [Текст] / О. Терещенко // Экономика Украины. - 2000. - № 11. - 31-37 с.*
 16. Хофен Ульрих фон. *Стратегия развития организационных структур фирмы [Текст] / Хофен Ульрих фон // Проблемы теории и практики управления. - 1990. - № 1. - 84-85 с.*

РЕЗЮМЕ

Дуда Владимир

Научно-теоретические проблемы установления сущности реструктуризации предприятия

В статье проведен теоретический анализ понятия «реструктуризация предприятия». Исследованы различия между реструктуризацией и реорганизацией. Раскрыта сущность реструктуризации предприятий в условиях рыночной среды, содержание ее отдельных видов и определены цели проведения. Рассмотрены основания и условия для законодательного регулирования процесса реструктуризации.

RESUME

Duda Volodymyr

Scientific-theoretical problems of installing of the restructuring essence of the company

This article presents the theoretical analysis of the concept of "restructuring of the company." It has been investigated the difference between restructuring and reorganization. The essence of restructuring in the market environment, the content of individual species are considered. The grounds and conditions for the legal regulation of the restructuring process are worked out.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2012 р.